

A nemes úr esete a bányászgazdával – egy bócai bányaper tanulságai (1568)¹

MÁTYÁS-RAUSCH PETRA

A Liptó vármegyei nemesérc-bányászat a 16. század közepén

A fenti címet *Takáts Sándor* 1918-ban, a *Budapesti Hírlapban* megjelent írása ihlette, melyben *Balassi Bálint* és egy *Királybócán* bányát művelő bányavállalkozó, *Daniel Gopel* közötti igen szövevényes pereskedést mutatta be.² A tanulmány témájául szolgáló pereskedés egyik főszereplője ugyancsak Daniel Gopel, akinek lip-tói tevékenykedése során nem kizárólag Balassi Bálinttal gyűlt meg a baja, hanem többek között az ugyancsak nemesi ranggal bíró *Kubinyi Kristóffal* is. Az utóbbi szintén érdekelt volt a helyi nemesérc-bányászatban, a térségben komoly birtoktesttel rendelkező *Szentiványi család* szolgálatában állt.

A pereskedés tárgyát képező bányák a kutatás számára kevésbé ismert, *Liptó vármegyében* található *Királybóca* (ma *Vyšná Boca, Szlovákia*) határában feküdtek. A lip-tói bányavárosok kora-újkori történelme azért nem tartott számot a kutatók különösebb érdeklődésére, mert jelentőségük eltörpült a *Garam menti* (kora-újkori elnevezéssel *Alsó-magyarországi*) bányavárosok szerepe mellett, illetve a terület felett a 16. század közepén már bizonyosan *Besztercebánya* (*Banská Bystrica, Szlovákia*) gyakorolta a bányajoghatóságot, így a *Besztercebányától* való függés annak a létjogosultsá-

¹ A tanulmány megírását az OTKA PD 108877 számú ösztöndíja támogatta, és az MTA BTK kutatóműhelyében készült.

² Takáts Sándor: A költő és a bányászgazda. *Budapesti Hírlap* 38. (1918), 189. sz.

gát is kérdésessé teszi, hogy egyáltalán beszélhetünk-e önálló lip-tói bányavidékről. A terület egyik legfontosabb települése Királybóca volt, a bányaváros jelentős kiváltságokkal bírt, amelyet nagyrészt a bányászat jelenlétének köszönhetett, a bányászati lehetőség azonban nem volt elegendő hajtóerő ahhoz, hogy valóban jelentős várossá tudjon fejlődni.³ Királybóca mellett bányásztak nemesércet *Bócán* (vagy *Szentivány-Bócán*) is (ma *Nižná Boca, Szlovákia*), amely a 16. század közepén a Szentiványi család birtokában volt. Az utóbbi település nem bírt olyan kiváltságokkal, mint szomszédja, de területén ugyanúgy érvényesült a bányászati szabadság elve, ezen felül pedig a birtokos család is rendelkezett bányajogosítvánnyal, amelyet először 1391-ben jegyeztek fel.⁴ *Paulinyi Oszkár*

³ A fenti témával először egy várostörténeti konferencián tartott előadásomban foglalkoztam, az előadás kéziratosa változata éppen megjelenés alatt áll. *Királybóca Németlipcse* kiváltságát kapta meg valamikor 1263 és 1337 között, ugyanis ekkor erősítette meg korábbi privilégiumait *I. Károly*. A legfontosabb a bányászati szabadság joga volt, mely szerint szabadon kutathattak arany, ezüst és réz után, ezen felül kikerültek a megyésispán joghatósága alól, és különleges kegyként vámmentességben is részesültek. Ld. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; =MNL–OL) Diplomatikai Levéltár (=DL) 107718, ill. 271842. 1397-ben *I. Zsigmond* pallosjogot adományozott a városnak. Ld. *Zsigmondkori oklevéltár (1387–1398)*. I. Összeállította: Mályusz Elemér. Bp., 1951. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forrásközlések 1.) 538. Megszokott gyakorlat volt, hogy egy bányaváros egy másik bányaváros szabadságait vagy annak egy részét kapja meg, a jogot adó város általában *Selmecbánya* vagy *Németlipcse* volt. Ld. Weisz Boglárka: A nemesfém-bányászathoz kötődő privilégiumok az Árpád- és az Anjou-korban. *Történelmi Szemle* 50. (2008), 149.

⁴ A *Bócán* folyó bányászatról és aranyosásról egy 1287-ben kelt oklevélből értesülhetünk, ezen felül az *Anjou-korból* maradt ránk (1342) a helyi bányászattal foglalkozó jogbiztosító irat. Ld. Borsa Iván: *A Szentivány család levéltára (1230–1525)*. Bp., 1988. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 14.) 19., ill. *Anjou-kori oklevéltár XXVI (1342)*. Szerk. Pitti Ferenc. Bp.–Szeged, 2007. Nr. 325. A Szentiványi család bányajogosítványára ld. Wenzel Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. MTA, Bp., 1880. 65–72.

a kisebb jelentőségű bányatelepek közé sorolta a két települést egyik tanulmányában, melyekben a 16. században folytattak jelentősebbnek mondható bányászati tevékenységet, jöllehet a fővenyaranymosás révén már korábban ismertek voltak.⁵ A két fenti településen túl még a lipatói bányászathoz sorolhatjuk a likavai, lipatóújvári (hradecki) uradalmakat, míg a két várat *I. Ferdinánd Balassa Jánosnak* adta zálogba. A lipatóújvári várnál az 1554-ben kötött szerződés feltételei között szerepelt, hogy a főúr kizárólag a várat és tartozékait kapja meg, a környéken fekvő bányákat nem. Balassának biztosítani kellett a bányászok számára, hogy a vár tartozékaiban fekvő erdőket és vízforrásokat szabadon használhassák bányászati célokra; az utóbbi kikötés igen komoly problémákhoz vezetett, ahogy azt a későbbiekben is látni fogjuk.⁶

A királybócai bányászat azt követően lendült fel, hogy 1550-ben *Leonard Kesler* besztercebányai polgár és társai (*Jacob Tailer, Michael Kreuter*) megnyitották első bányájukat a térségben.⁷ Az 1550-es években egyre több vállalkozó kedvű bányász kereste fel a lipatói vidéket, hogy szerencsét próbáljon az ércutatással. Egy más után tarták fel a járatokat, ezt bizonyítja az is, hogy a magyarországi pénzügyeket legfelső szinten kezelő *Udvari Kamara* megbízta az ugyancsak bécsi központú *Alsó-ausztriai Kamarát* azzal a feladattal, hogy rendszeres időközönként kamarai bizottságokat küldjön ki a térségbe.⁸ A kamarai biztosok jelentései alapján igen

⁵ Paulinyi Oszkár: *Gazdag föld – szegény ország. (Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából)*. Szerk. Buza János–Draskóczy István. Corvinus Egyetem, Bp., 2005. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.) 343.

⁶ Wenzel G.: Magyarország (4. jz.) i. m. 317-318. A lipcei várat a Dóczy család vette zálogba. Ld. Uo. 209-215.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv (Bécs; =ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer (=HKA), Hofffinanz Ungarn, Vermischte Ungarische Gegenstände (=VUG) RN 17 fol. 19-20.

⁸ Az Udvari és az Alsó-ausztriai Kamara feladataira és felépítésére nem a teljesség igényével ld. Peter Rauscher: *Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556-1576)*. Oldenburg, Wien–München, 2004. 122-137. A kama-

vegyes képet lehet kialakítani a korabeli bócai bányászatról, egyrészt mindegyik beszámoló kiemelte az ércben való gazdagságot, a kitermelt érc jó minőségét, és ezáltal biztató jövedelemforrásnak tüntették fel a térséget. Másrészt azonban nem hallgatták el a gondokat sem, többek között az utak állapotát, a szállítás nehézségeit, a szakképzett munkaerő hiányát, illetve a közeli birtokosok állandó kellemetlenkedéseit, amelyek nagymértékben gátolták a termelés növekedését.⁹ A legtöbb biztos azt javasolta a felettes szervnek, hogy a kincstár érdekét az szolgálná a legjobban, ha a Szentiványi családnak egy értékben ekvivalens birtokot ajánlanának fel a bányákért cserébe, míg Balassa Jánost meg kellene fosztani a zálogtól.¹⁰

rai bizottságok kiküldésével legutóbb egy német nyelvű tanulmányomban foglalkoztam. Ld. Petra Mátyás-Rausch: Die Versuche des Wiederaufbaus des Bergwesens im Revier Szatmár in den Jahren 1573 bis 1574. *Montánna história* 7 (2014), 120-131.

⁹ ÖStA HKA VUG RN 17 fol. 1-10., 13-18., 31-33.

¹⁰ *I. Ferdinánd* a csere lebonyolításával *Bornemisza Pál* püspököt és *Mérey Mihály* nádori helytartót bízta meg, azonban nem jártak sikerrel, a *Szentiványi család* nem volt hajlandó ráállni a cserére, többek között a bányajogosítványukra hivatkoztak. Ld. Wenzel G.: Magyarország i. m. 212-214. A visszas jogi helyzetet látszott megoldani az 1572. évi pozsonyi országgyűlés határozata, melyben arról döntöttek, hogy a korábban érvényben lévő *I. Lajos* és *I. Mátyás* által hozott rendeletet újra érvénybe helyezik, miszerint az uralkodó a magánföldesúr birtokát, ha azon bányát találtak, kicserélheti egy hasonló értékű másik birtokkal, és ehhez nem kell a birtokos beleegyezése. Ha a kincstár úgy dönt, hogy nem tart igényt a javakra, a birtokosnak jogában áll a kincstárnak vagy más, szakértő személynek felajánlani a bányákat, ha nem szeretné maga művelni. Ez mindkét fél számára előnyösebb megoldás volt, hiszen így a nemesek is a sokszor nyüggé váló bányajavakat szakavatottabb kezekre bízhatták. Ld. *Magyar Országgyűlési Emlékek (1564-1572)*. V. Szerk. Fraknoi Vilmos. Bp., 1877. (Monumenta Hungariae Historica III. Comitulia – Országgyűlési Emlékek) (=MOE) 323-324.

A per jogi keretei

Ahogy fent említettem, a királybócai bányák feletti joghatóságot a beszercebányai rézvállalat, és annak vezetője (*prefectus/Verwalter*) gyakorolta mind igazgatási, mind jogi szempontból. Az alsó-magyarországi bányavárosokban működő bányabíróságok 16. századi történetével röviden *Ember Győző* munkája foglalkozott, így hozzá kell visszatérnünk, ha be szeretnénk mutatni, milyen keretek között zajlott *Gopel* és *Kubinyi* pere.¹¹ Mind a három bányavárosban működött bányabíróság, az 1573-ban kihirdetett *Miksa-féle rendtartást* követően végleg kivették őket az egyes helyhatóságok alól, ezáltal „kamarai” bíróságokká alakultak át. A hatáskörüket is pontosabban szabályozták, az egyes bírói fórumok kizárólag a bányászattal kapcsolatos ügyekben ítéelkezhettek, más vonatkozású ügyekben legfeljebb akkor, ha a vádlott olyan bányaalalmazott volt, aki nem tartozott sem a város, sem a megye joghatósága alá.¹² *Körmöcbányán* és *Selmecbányán* a bányamester (*Berg-*

¹¹ A bányabíróságok későbbi működéséről már több szakirodalom áll a rendelkezésünkre, többek között ld. Varga Endre: Bányabírósági eljárás a feudáliskori Magyarországon: a fennmaradt bírósági iratok bányászattörténeti forrásanyaga. *Levéltári Közlemények* 44-45 (1973-1974), 593-613.

¹² Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. OL, Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai III.: Hatóság és hivataltörténet I.) 325-326. Több szerző a helyhatóság bányabíráskodásból való kiszorítását a városi szuverenitás csökkentésének első lépcsőfokaként jellemezte. Ld. Bircher Erzsébet: Vállalkozás és hatalom az alsó-magyarországi bányavárosokban. In: *Manufaktúrák Magyarországon 2. Industria et Societas 1. Manufaktúrák és korai tőkés ipari kisvállalkozások*. Szerk. Németh Györgyi. Miskolc, 1994, 241. Ha a helyhatóság szempontjából nézzük az adott döntést, valóban csorbultak a városok jogai, azonban a központi kormányzat oldaláról tekintve az eseményeket, a bányabíróságok betagozódása a kamarai igazgatásba inkább a hatékonyabb működést és ellenőrzést volt hivatva szolgálni. A bányabíróságok korábbi jogkörén nem változtattak, hiszen a korábbiakban is a bányászati ügyekben volt joguk eljárni. Ld. Hecke-

meister) ítélkezett első fokon, ebben az időszakban még nem voltak állandó segítői, azaz bányabírószági esküdtek vagy ülnökök, így a 16. században még nem beszélhetünk állandó kollegiális szervezetről. Ezzel szemben Besztercebányán a bíraskodási feladatokat kivették a bányamester kezéből, és egy külön bányabíróra (*Berg-richter*) bízta. Sajnálatos módon Ember Győző monográfiájában a besztercebányai bányabíróval kapcsolatban némi ellentmondást lehet felfedezni, ugyanis a körmöcbányai bányamester feladatainál azt írta, hogy a körmöci gyakorlattól eltérően Besztercebányán bányabíró alá tartoztak a jogi ügyek, míg a besztercebányai bányabírósság jellemzését azzal kezdi, hogy itt is a bányamester ítélkezett első fokon, másodfokon pedig a prefektus a részvállalat vezető tisztviselőinek bevonásával.¹³ A dilemmát véleményem szerint úgy lehet feloldani, hogy első fokon a besztercebányai bányabíró ítélkezett egy vagy két ülnökkel, míg másodfokon a részvállalat prefektusa, többek között a bányamester segítségével. Arra vonatkozóan, hogy mikor alakult ki az állandó bíraskodási szervezet, valóban nehéz pontos választ adni. Az általam bemutatni kívánt jegyzőkönyvben több tanúnál is feltüntették, hogy bányabírószági ülnök volt, ebből azonban arra nézve nem lehet következtetéseket levonni, hogy ez állandó jellegű vagy ad hoc feladat volt a részükről.¹⁴

A jegyzőkönyv adatai alapján azonban azt lehet rekonstruálni, hogy mi módon működött a 16. század közepén a bócai és a lipthózi bányabírósság, milyen viszonyban álltak a besztercebányai bányabíróssággal, valamint meg lehet ismerni a szövegből a magánföldesúri birtokon folyó bíraskodás menetét is. Elsőként azt a kérdést kell feltennünk, hogy beszélhetünk-e különálló bócai és lipthózi bányabírósról. Ha a fellelhető, igen kevés szakirodalmat áttekintjük, többek között *Pécs Antal* monumentális munkáját az alsó-magyarországi bányavárosokról, akkor több helyen olvashatunk a kamarai tisztviselőként működő bócai bányabíróról, de ugyancsak

nast Gusztáv: A besztercebányai bányászfelkelés (1525-1526). *Századok* 86. (1952), 370.

¹³ Ember Gy.: A koraiújkor (12. jz.) i. m. 325-326., valamint 352.

¹⁴ A jegyzőkönyv teljes szövegét *Wenzel Gusztáv* közölte. Ld. Wenzel G.: Magyarország i. m. 291-316.

vannak adataink bócai bányamesterről és liptói bányabíróról is.¹⁵ A fenti titulusok alapján azt lehetne feltételezni, hogy Királybócan alkalmaztak egy bányamestert a bányászat irányítására, míg volt egy bányabíró is, aki pedig a jogi ügyeket látta el. Ha az idézett pereskedés jegyzőkönyvében található adatok tükrében vizsgáljuk meg a fenti állítást, akkor nyomban kiderül, hogy nem feltétlenül jó úton járunk, ugyanis a jegyzőkönyvben egy helyen sem esik szó bócai bányabíróról, csak bócai bírósági ülnökökről, akik a liptói bányabíró alá tartoztak.¹⁶ Ebből fakadóan azt kell gondolnunk, hogy a Péch által bányabírónak titulált személyek valójában bányamesterek voltak, akiknek kizárólag a bányászati feladatok ellátása volt a kötelességük. A jogi ügyekben a liptói bányabíró járt el, aki általában két ülnökkel (*juratus assesor montanicus*) és egy bányabírósági írnokkal (*juratus scriba montanicus*) dolgozott, ez a fórum volt a királybócai bányászok számára az első fokú bíróság, míg a másodfokú jogi fórumot valószínűleg a besztercebányai prefektus alkotta a bányamesterrel egyetemben. Az önálló bócai vagy liptói bányabíróság az 1550-es években már biztosan fennállt, ugyanis az első jegyzőkönyv 1558-ból maradt ránk.¹⁷

A Szentiványi család birtokán fekvő bócai bányák esetében a család által kinevezett bányamester volt hivatott jogi ügyekben is eljárni, a magánföldesúri bányák bérlői és alkalmazottai mind alá tartoztak. Bírói munkájában két ülnök segítette, akiket ugyancsak

¹⁵ 1559-ben a bócai bányabíró *Preisel Bálint* volt, míg 1563-ban *Christoph Lindacher*, akit pont ebben az évben váltott *Gaiszmuger Ágoston*. Ld. Péch Antal: *Alsó-Magyarország bányamivelésének története I.* MTA, Bp., 1884. 227., 238. Míg 1551-1552 között a bócai bányamester *Stephan Purchwer* volt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 17 fol. 1-10. *Walter Merck*, aki több jelentést is írt a bócai bányákról, 1551 és 1554 között volt liptói bányabíró. Ld. Szvirsek Ferenc: *Balassák nyomában a Felvidéken. Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve* 25. (2001), 69.

¹⁶ Wenzel G.: *Magyarország i. m.* 291-295.

¹⁷ Novák Veronika: *A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938-1945 között.* BFL, Bp., 2004. 56. (A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek 1.)

a család választott ki a feladatára.¹⁸ Az elsőfokú bírói fórumot a családnak volt joga összehívni, a jegyzőkönyv adatai szerint a meghallgatásokra elhívták a bányákban dolgozó munkásokat és a környékbeli nemeseket egyaránt, az utóbbiak az ítékezésben is részt vehettek. Esetünkben két alkalommal hívták össze a bíróságot, a második tárgyalási napot a szokásoknak megfelelően a 15. napra tűzték ki.¹⁹ A fellebbviteli fórum ebben az esetben is a besztercebányai bányabíróság lehetett. Hasonlóan Bócahoz, *Dobsinán* is alkalmaztak egy bányamestert, ő a városi tanács jegyzőjével és esküdtjeivel ítélezett, az utóbbiról Bóca esetében nincs tudomásunk.²⁰

Daniel Gopel és Kubinyi Kristóf pereskedése

A Daniel Gopel és Kubinyi Kristóf közötti pereskedés igen hozszoadalmasnak bizonyult; a tanulmány hátralévő részében bemutatni kívánt jegyzőkönyvből a per egyik állomását emelem ki, amikor 1568 februárjának elején *I. Miksa* rendelete nyomán *Rubigall Pál*, *Newery Mátyás* és *Christoph Lindacher* liptói bányabíró, mint királyi biztosok, valamint *Okolicznay Péter* alispán és *Madacensky Benedek* szolgabíró kiszálltak Bócára, hogy kivizsgálják Daniel Gopel boroszlói polgár és bócai bányabérlő panaszát, melyet még 1567 folyamán tett az Udvari Kamaránál.²¹ Az a tény, hogy Gopel

¹⁸ Wenzel G.: Magyarország i. m. 298. A bányamestert bányászati teendőinek ellátásában egy jegyző segítette, *Valentin Schymunesky*, akít ugyancsak meghallgattak a vizsgálat során. Ld. uo. 312.

¹⁹ Uo. 304. A 15. napra való idézésre többek között ld. Csukovits Enikő: *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle* 39. (1997), 377.

²⁰ Ember Gy.: *Az újkori i. m.* 370.

²¹ Wenzel G.: Magyarország i. m. 291-316. *Rubigallus Pál* a legelőkelőbb selmecbányai polgárok egyike, *Wittenbergben* tanult, több latin nyelvű munka fűződik a nevéhez. Az 1547 és 1548 között zajló augsburgi birodalmi gyűlésen is részt vett, igen jelentős jövedelemre tett szert a bányákból is, többek között a kincstárnak is adott kölcsön 20.000 forintot, majd zálogba kapta 1570-ben a lipcei várat minden tartozé-

panasza nyomán az uralkodó egy bizottságot rendelt ki Bócára, nem csupán Gopel befolyásos helyzetének bizonyítéka, hanem annak is, hogy mind az Udvari, mind az Alsó-ausztriai Kamara számára fontos volt a térségben folyó magánbányászat ellenőrzése is, melyre egyéb mód nemigen kínálkozott. A jegyzőkönyvből megismerhetjük a bányabíróságok működésén túl a korabeli birtokviszonyokat és a nemesi tulajdonban lévő bányák igazgatását.

Elsőként a per két főszereplőjét mutatnám be. Kubinyi Kristóf esetében a korabeli forrásokat böngésző kutatónak nincsen könnyű dolga, hiszen sok, egymásnak látszólag ellentmondó adattal szembesül. Ezekben az években ugyanis három Kubinyi Kristóf élt, szinte kortársak voltak, és nagy valószínűség szerint ugyanazon család tagjai. Mindhárman folytattak jogi tevékenységet is, a legidősebb Kubinyi Kristóf, akit *Nagy Iván* valószínűleg egy személyként kezelte a bányászatban is érdekelt *I. Kristóffal*, az 1548 és 1550 között készített birtokösszeírás szerint *Árva vármegyében, Felsőkubin* faluban és *Liptó vármegyében, Proszinek* településen bírt jobbágytelkekkel. 1553-ban őt vallja ügyvédnek *Zrínyi Miklós*, és valamikor 1574 előtt halt meg, ugyanis ebben az évben jelenik meg a *Borsod vármegyei közgyűlés* előtt özvegyének prókátora egy örökösödési ügyben.²² A legfiatalabb Kubinyi Kristóf, aki Nagy Iván

kával együtt. Ld. A magyarországi bánya és kamaratisztek emlékérméi. *Archaeologiai Közlemények* 14. (1886), 97. ill. Péch A.: Alsó-Magyarország (15. jz.) i. m. 281-282. *Newery/Nevery Mátyás Nógrád vármegyei* nemesember, 1572-ben *György* testvérével a kelecheni birtok területén kaptak 12 jobbágytelket. Ld. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; =MNL-OL), Magyar Kancelláriai Levéltár (A szekció), Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, *Libri Regii* (=A 57 LR) 3. k. 1022-1023., valamint Borovszky Samu: *Nógrád vármegye*. Apolló Irodalmi Társaság, Bp., 1911. 577. (Magyarország vármegyéi és városai). *Christoph Lindacher* 1563-ig bócai bányamester volt, ekkor nevezték ki beszercebányai bányamesterré, majd 1571-ben, a *Brenner szövetkezet* megalakulását követően a szövetkezeti bányák bányamestere lett. Ld. Péch A.: Alsó-Magyarország i. m. 238., 275.

²² Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. Bp., 1990. Akadémiai Kiadó. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai

genealógiai művében a II. Kristóf elnevezést kapta, 1591 és 1602 között altárnokmesterként dolgozott, valamint *Trencsén megyei díkátor* volt, feleségén (*Rakovszky Borbála*) halála után az Udvari Kamara többször is próbálta behajtani az általa felhalmozott hátralékot.²³ Az adott perben a harmadik Kristóf volt érdekelt; *Kubinyi I. Dániel* fia volt, akinek kérésére *I. Rudolf* megerősítette a *Kubinyi László* alkincstartónak 1497-ben adományozott címerlevelet, ezen felül a család címere is kibővítésre került.²⁴ Kubinyi Kristófnak 1582-ben *Zemplén vármegyében* is volt részbirtoka *Szentiványi Györgygyel* közösen. Széles kapcsolati hálóját mutatja, hogy *Verancsics*

II. Forráskiadványok 16.) 116., 457, 460. Barabás Samu: *Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. II.* MTA, Bp., 1899. (Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria 30.) 309. *Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei. I. (1568-1578).* Közreadja: Tóth Péter. Miskolc, 2008. (Borsodi Levéltári Füzetek 51.) 147.

²³ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI.* 479-490. Veres Miklós: *A tárnoki hatóság és tárnoki szék 1526-1849.* Bp., 1968. Akadémiai Kiadó. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 2.) 104. Feleségére ld. Österreichisches Staatsarchiv (Bécs; =ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer (=HKA), Hoffinanz Ungarn, Akten (=HFU) RN 19 Konv. 1619 September fol. 23-25. Az altárnokmester lesz az, aki *Perényi Zsófiától* és férjétől, *Székely Györgytől* vesz meg 7 jobbagytelket a *Szatmár vármegyében* található misztótfalusi uradalomhoz tartozó *Udvariban*, majd ezt testvére, *István* 1609-ben eladja *Károlyi Mihálynak* 2000 forintért cserébe. Ld. *A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklástörténete I.* Kiadja gr. Károlyi László. Bp., 1911. 180.

²⁴ Nagy Iván: *Magyarország (23. jz.) i. m. uo. A címerlevélre ld. Áldassy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címerjegyzéke. II. Címereslevelek.* 8. Bp., 1942. Nr. 426. Az okirat *Kristófot* és négy fiát (*László, András, János és Dániel*) nevezte meg, míg a Borsod vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvbe 1578-ban bekerült bejegyzés szerint Kristófnak öt fia volt, a legidősebb *Kristóf*. Ld. Barsi János: *Borsod vármegye közgyűlésének regesztái. 1577-1578. I.* Miskolc, 2001. (Borsodi Levéltári Füzetek) 35. Ugyanitt Kubinyi Kristófot ügyvédnek is vallották. Ld. uo. 25.

Antall is élénk levelezésben állt, *András* fiát az érsek *Rómába* akarta küldeni tanulni, de ebben halála megakadályozta.²⁵

Daniel Gopel esetében, akinek a neve előfordul a forrásokban Göppl, Goppel és Göppel formában is, jóval kevesebb adattal rendelkezünk. Az bizonyos, hogy boroszlói származású volt, de arról hallgatnak a forrásaink, hogy mi módon került a lipitói vidékre.²⁶ Nagy valószínűséggel akkor érkezhetett a térségbe, amikor a század közepén megindult az aranyláz, jóllehet a kutatás jelenlegi állása szerint az első források az 1560-as évek második felétől említik a nevét.

A két főszereplő bemutatása után térjünk rá a jegyzőkönyv elemzésére. A forrás azon felül, hogy tanúvallomásokat tartalmaz, egyben a királyi biztosok jelentése is a bócai bányászat helyzetéről. A tanúvallomások elé bemásolták az I. Miksa nevében 1567. december 27-én kiadott rendeletet, miszerint a királyi biztosoknak ki kell vizsgálniuk Daniel Gopel panaszát, melyet 1567 őszén tett abba az ügyben, hogy a Szentiványi család erőszakosan megfosztotta a területükön fekvő bányáitól, ezen felül pedig jogtalanul elvettek tőle 6000 forint értékben nyers aranyat. Az uralkodói pátens azt adta utasításba a biztosoknak, hogy a bányákat vissza kell adni Gopelnek,

²⁵ Borovszky Samu: *Zemplén vármegye és Sátoraljaiújhely*. Apolló Irodalmi Társaság, Bp., 1905. 55. (Magyarország vármegyéi és városai.) Verancsiccsal való kapcsolatára ld. Gál-Mlakár Zsófia: Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. *FONS (Forráskutatás és történelmi segédanyagok)* 14. (2007), 305-306. 1586-ban halt meg, erről fiai tájékoztatták többek között *Szunyogh Jánost*. Ld. Apróságok a Csákyak budetini levéltárából. Közli: Barabás Samu. *Magyar Történelmi Tár VIII*. 1885. 200-203.

²⁶ A *Szilézia* központjának számító *Breslau* (ma *Wrocław, Lengyelország*) kereskedői is igen élénk gazdasági kapcsolatban álltak a *Magyar Királysággal*, többek között pozsonyi és nagyszombati üzletemberekkel. Ahogy *Daniel Gopel* esetében látjuk, nemcsak a kereskedelem, hanem egyéb tevékenység is ide vonzotta az vállalkozókat. Ld. Tózsá-Rigó Attila: *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében: dél-német, osztrák, (cseh-) morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolc, 2014. Miskolci Egyetemi Kiadó, 297-301.

és a családnak meg kell térítenie a boroszlói polgár kárát. A rendelet megnevezte a két kérdéses bányát is: Pyrolth- és Szentgyörgybánya. Az uralkodói pátens bemásolt változatát a vizsgálat leírása követte, eszerint a biztosok a vármegyei tisztviselők kíséretében január 20-22 között folytatták le a vizsgálatot, felkeresték a kérdéses bányákat is, tartottak helyszíni szemlét. A biztosok leírása szerint ekkor jelentette ki Daniel Gopel, hogy a szóban forgó javakat Kubinyi Kristóf és társai erőszakkal foglalták el a Szentiványi család nevében, és azóta ők művelik.²⁷ A felvett tanúvallomásokat olvasva egyértelművé válik, hogy a bányák elfoglalása valójában nem egy olyan egyszerű ügy, ugyanis a bizottság kiküldését megelőzte két bányabírószági tárgyalás, amelyet a Szentiványi család birtokán folytattak le. Az itt hozott ítélet szerint a bányákba visszaiktatták Kubinyi Kristófot és termelőtársait; ezzel az ítélettel nem volt elégedett Gopel, és ezért fordult egyből az Udvari Kamarához panaszával. Michael Krenner, – aki Christoph Lindacher mellett volt bányáirnok – vallomásából kiderült, hogy az első tárgyaláson Kubinyi Kristófot hallgatták meg, aki elmondta, hogy a Szentiványi család bízta rá a két bánya művelését, és a tulajdonrészüknél fogva nekik járó hasznot is átadták neki, elmondása szerint azért, mert ő is tulajdonos volt az említett bányákban.²⁸ A tárgyalásra természetesen Gopelt is megidézték, de ő nem jelent meg, és képviselőt sem küldött maga helyett, az a pletyka terjedt el a községben, hogy az Alsó-ausztriai Kamara megbízásából tartják fogva Besztercebányán, bizonyos elszámolási viták okán. Kubinyi kérésére a 15. napra egy újabb meghallgatást tűzött ki a Szentiványi család, ahová ismét megidézték Daniel Gopelt is, de ő ezen sem jelent meg, sem személyesen, sem képviselő útján. A családjából egyedül apósa, *Schmidt* – vagy ahogy a jegyzőkönyv hátralévő részében ne-

²⁷ Wenzel G.: Magyarország i. m. 291-292.

²⁸ Uo. 294-295. Kubinyi Kristófnak több bócai bányában volt részesedése, többek között a *Szent Márk* nevű bányában, amelyről *Christoph Herbroth* bányavállalkozóval egyezett meg. Ld. Österreichisches Staatsarchiv (Bécs; =ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer (=HKA), Hoffinanz Ungarn, Ungarisches Münz- und Bergwesen (=MBW) RN 5 fol. 288-318.

vezték – *Rotenberger Lőrinc* volt ott a hallgatóság körében, de amikor a bírák felkérték, hogy keljen veje védelemére, azt válaszolta, hogy ő csak meghallgatni jött a tárgyalást, és nem kívánt felszólalni. Ennek ellenére, ahogy több tanú egybehangzóan állította, a tárgyalás után személyesen felkereste *Szentiványi Gáspárt*, és felelősségre vonta, miszerint ha a vejének adták a bányákat, akkor most miért más műveli azokat. Amire a tanúk vallomása szerint Szentiványi Gáspár azt felelte, hogy kénytelenek voltak odaadni Kubinyinak, mert a család sokkal tartozott neki. Az erőszakos elfoglalásról, és arról a vádról, miszerint a Szentiványi család a bányából származó teljes jövedelmet a saját hasznára fordította volna, azaz többek között nem fizetett urburát, a legtöbb tanú semmit sem tudott. Csak néhányan, köztük Krenner kockáztatta meg azt a kijelentést, hogy bár nincsenek rá bizonyítékok, ő mégis el tudja képzelni mind a Szentiványi családról, mind Kubinyi Kristófról, hogy ilyen tette szánják el magukat.²⁹ Mindez azonban kevés volt a bizottság számára, és annak ellenére nem adták vissza a bányákat Gopelnek, hogy erre külön felszólította őket az uralkodói rendelet. *Hans Klain* bírósági ülnök elmondása szerint a második tárgyaláson, ahová őt Christoph Lindacher bányabíró delegálta, a bíróság döntött Gopel ingó vagyonának felosztásáról, valamint a korábbi termelők beiktatásáról a Szentgyörgy- és Pyrolth-bányákba, hiszen Daniel Gopel egyik alkalommal sem jelent meg, noha erre több ízben is felszólították, és nem adott kellő bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy joga van művelni a kérdéses bányákat. Ingó vagyonának kétharmadát az Alsó-ausztriai Kamara kapta, míg egyharmadát a Szentiványi család. A beiktatást a Szentiványi család bányamestere, *Klugowsky Kristóf* végezte el, az iktatás ellen senki sem tett tiltást, még Gopel családja sem.³⁰ Daniel Gopelnek volt egy társa is, *Michael Prandtner*, akinek a vallomásából kiderül, hogy mi készítette valójában Kubinyi Kristófot és társait cselekvésre. Elmondása szerint a Szentgyörgy nevű bányát nyolc éven keresztül igen kevés haszonnal művelte, jóllehet voltak társai is az

²⁹ Wenzel G.: Magyarország i. m. 295-296.

³⁰ Uo.

üzletben. Daniel Gopel hasonlóan járt a Pyrolth nevű bányával, amit legalább két évig művelt, és mivel mindketten nehéz helyzetben voltak, úgy döntöttek, hogy Christoph Lindacher elé járulnak, és egyesítik bányajavaikat, azaz szövetkezetet alakítanak.³¹ A szövetkezet megalakítását követően Gopel *Krakkóba* utazott, ekkor Kubinyi Kristóf panasszal élt a Szentiványi családnál, miszerint Gopelnek nem volt joga a Pyrolth-bányáról ily módon dönten, hiszen abban nem volt részesedése, csak a művelés vezetését bízták rá.³² Prandtner is utalt arra a vallomásában, amit több másik tanú részletesebben is kifejtett, nevezetesen, hogy Kubinyi Kristóf milyen javakkal rendelkezett a bócai területen. *Pongratz Péter* helyi nemes szerint Kubinyi a feltárástól kezdve tulajdonos volt mindkét bányában, két-két tizenhatod rész volt az övé. Hasonlóan nyilatkozott *Michael Ham* bírósági ülnök is, akit a lipitói bányabíró utasított arra, hogy értesítse Daniel Gopelt az idézésről.³³

A tanúvallomások közül érdemes kiemelni a Szentiványiak bányamesterének, Klugowsky Kristófnak a vallomását, ugyanis ő igen részletesen bemutatta a biztosoknak az előzményeket. Elmondása szerint a Szentiványi család jelölte a bányamesteri posztra, miután *Stephan Morhayzelt* leváltották, együtt kellett működnie a Király-

³¹ A bányatulajdon szövetkezetbe való tömörítése megszokott vállalkozási forma volt a korszakban. A térség egyik legjelentősebb bányászövetkezte a *Brenner szövetkezet* volt, melyet 1571-ben hoztak létre *Selmecbányán*. A lényege az volt, hogy a szövetkezet tagjai hatékonyabban tudják művelni a bányáikat, és ez által a kamara irányába felhalmozódott adósságaikat is gyorsabban tudják törleszteni. Ez meg is történt, hiszen 1583-ra az összes hátralékot kifizették. Ld. Péch A.: *Alsó-Magyarország i. m. 272-278., 316.* A Brenner szövetkezet sikere a korszak kiváló tudósát, *Georgius Agricolát* igazolta, ő írta a bányászatról szóló összefoglaló munkájában, hogy a bányászati művelés szövetkezeti formája igen hatékony, hiszen ha 12 telért művelnek közösen, és abból csak egyben van jó minőségű érc, már nyereségre tudnak szert tenni. Ld. *Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. (De re metallica Libri XII.)* Szerk. Becht Dezső. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Bp., 1985. 64.

³² Wenzel G.: *Magyarország i. m. 298-299.*

³³ Uo. 310.

bócán tevékenykedő királyi bányamesterrel. Klugowsky pontosan megadta a szövetkezet megalakításának dátumát Prandtnerrel ellentétben, ugyanis azt állította, hogy 1566 karácsonya előtt hagyta el Gopel Bócat, és utazott Krakkóba. Rá két nappal Gopel két társa, *Michael Stenczel* ötvös és a késmárki *Hans Wenczel* felkereste Klugowskyt, hogy aziránt érdeklődjenek, vajon Gopel elutazása előtt leadta-e a bányamesternek az ő tulajdonrészüknek (2/16) megfelelő mennyiségű ércet. Klugowsky azt felelte, hogy ez még nem történt meg, mert az egyes bányák bányamesterei is pihennek az ünnepek alatt, ezért még hiányzik 40 márka ezüst, de azt ígérte a két termelőnek, hogy amint tud, intézkedik, vagy esetleg várják meg Gopelt, és tőle kérik a részesedésüket. A dolog azonban nem maradt ennyiben, mert karácsony napján Klugowskyt felkereste Lindacher bíró három emberével és fegyveresekkel, hogy megkérdezze, vajon kinek áll jogában Gopel sógora, *Friedrich Rotenberger* ügyében intézkedni. Klugowsky vallomásából kiderül, hogy Lindacher gyanúja szerint Gopel sógora a termelőnek járó haszonnal Krakkóba akart szökni, Gopel után, és a lipthói bányabíró ezt szeretne volna megakadályozni. Klugowsky nem szívesen ártotta bele magát az ügybe, főképp azután, hogy kiderült, Rotenberger nem a Szentiványiak területén szolgált, hanem a kincstári tulajdonban lévő *Szent Dániel-bányában* dolgozott, mint kamarai tisztviselő. Végül engedett Lindacher kérésének, így vallomásából azt is megtudhatjuk, hogy a lipthói bányabírónak volt fegyveres kísérete, hiszen két pikást adott Klugowsky mellé. A bányabíró leginkább a helyszíni „kiszállásokkor” vette igénybe a pikások szolgálatait, ebben az esetben is ez történt, hiszen Friedrich Rotenberger nem volt hajlandó Lindacher kérésére válaszolni, mondván, őt csak a királyi bányamester faggathatná, ezért Lindacher közrefogatta. Végül Klugowsky mentette meg azzal a helyzettel, hogy kötelezte arra Rotenberget a többiek előtt, hogy másnap megjelenik a saját bírása előtt, és számot ad arról, miért akart hirtelen elutazni. Friedrich Rotenberger ennek ellenére elutazott még aznap éjjel, így Gopel termelőtársai újra felkeresték a Szentiványi család bányamesterét, hogy tegyen valamit a termelők érdekében. Klugowsky azon kívül, hogy összehívta a bányabíróságot, nem tehetett sokat, hiszen Friedrich Rotenberger a kamara tiszt-

viselője volt, a meghallgatáson Friedrich helyett öccse, Pongrác jelent meg. Klugowsky arról faggatta, hogy a bátyjának vagy neki volt-e valamilyen jogalapja arra, hogy Daniel Gopel nevében cselekedjék és intézkedjék a társtermelőknek járó ércről. Friedrich Rotenberger abban az esetben foglalkozhatott volna a termelőknek járó érccel, ha Daniel Gopelservitora lett volna, vagy a bányáknál dolgozó официális.³⁴ A szövegben szereplő *servitor* kifejezés használata igen elgondolkodtató, hiszen a korabeli familiáris-rendszer egy másik elnevezéseként tekint rá elsősorban a történeti kutatás, melynek keretében meghatározott feltételek mellett a közép- és kisbirtokos nemesek szolgáltak egy-egy nagybirtokos vagy tehetősebb középbirtokos családnál.³⁵ Ismerve Daniel Gopel és Friedrich Rotenberger rokoni kapcsolatát, nehezen elképzelhető, hogy Rotenberger a fent leírt módon szolgált volna sógorát, sokkal valószínűbb, hogy a jegyzőkönyvet lejegyző vármegyei tisztviselő így kívánta megkülönböztetni a Gopel és a Szentiványiak alkalmazásában álló személyeket. A Rotenberger család igen nehéz helyzetbe került, hiszen Friedrich távozása könnyedén komoly következményekkel is járhatott volna, mert minden hivatalos felhatalmazás nélkül intézkedett sógora ügyeiben, és költözött be Gopel a Szentiványiak által bírt, Bócán épített házába is, ahogy az öccse vallomásából kiderül. Nem kisebb dologgal vádolták meg, mint a nemesérc kicsempészésével, amelyet Gopellel közösen terveztek el, minthogy a boroszlói polgárnak nem ment jól az üzlet, ezért megpróbált ilyen módon megszabadulni a nehézségeitől.³⁶ Legalábbis a társterme-

³⁴ Uo. 303-306.

³⁵ A servitori jogállásra nem a teljesség igényével ld. Pálffy Géza: *A tizenhatodik század története*. Bp., 2000, Pannonica, 149. (Magyar Századok sorozat 6.)

³⁶ A nemesérc bármilyen formában való kivitelét a korban igen szigorúan büntették, ezzel kapcsolatban rengeteg országgyűlési határozat született mind a *Magyar Királyság*, mind az *Erdélyi Fejedelemség* területén. Ld. MOE III. 242-243. Az erdélyi határozatok szerint akit illegális érc kivitelén érnek tetten, annak vagyonát a kincstár és a feljelentő között kell két-egyharmad arányban elosztani. Ld. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I-XIX*. Szerk. Szilágyi Sándor. MTA, Bp., 1875-1898. (Mo-

lők ezt gondolták, és mivel Friedrich Rotenbergert nem tudták elfogni, ezért a bányabíróság úgy döntött, hogy a Rotenberger családot eltiltja Gopel bócai javaitól. Fellebbezési lehetőséget biztosított Klugowsky, azonban a 15. napra összehívott újabb tárgyaláson nem történt semmi érdemleges, ezért a korábbi ítéletet hirdették ki újra.³⁷ A Szentiványi család bányamesterének tanúvallomásából az is kiderült, hogy miért terjedt a Gopel fogva tartásáról szóló szóbeszéd a településen. Elmondása szerint Gopelt azért tartották fogva Besztercebányán, mert 2 plik ezüsttel nem tudott elszámolni, a társtermelői pedig feljelentették a besztercebányai prefektusnál, hogy megkárosította őket a boroszlói polgár.³⁸ A bányamester vallomása az ezzel kapcsolatos vádak alól teljes mértékben tisztázta Gopelt, ugyanis elmondta, hogy az egyik plik ezüstből maga vásárolt a bányászok számára élelmiszert, mert félő volt, hogy a rossz élelmezési viszonyok miatt a munkások odébbállnak, így pedig a termelés került volna veszélybe. Ezért az újvári vár udvarbírájának átadott 39 márka ezüstöt, amit az később beváltott a körmöci bányakamarában, ezt nyugtával is tudja igazolni. A nyersérc átadása a társtermelők tudtával történt, hiszen Klugowsky Prandtner jelenlétében adta át az udvarbírájának. A másik plik ezüstöt pedig a termelők megbízásából Prandtner a Wagner-bányánál foglalkoztatott jegyzője, *Lytawa Mátyás*, és az egyik társtermelő, *Hans Stander* vitte el Besztercebányára, ahol a korábban megszokott módon az augsburgi *Manlich család* helyi faktorának kívánták átadni. Eszerint a faktor készpénzt adott a nyersércért, amit ő váltott be a későbbiekben a kamaránál.³⁹ Azonban a faktorok vonakodtak átvenni a kérdéses

numenta Hungariae Historica III/b.: Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae) (=EOE) III. 217.

³⁷ Wenzel G.: Magyarország i. m. 303-306.

³⁸ A plik elnevezést a nyersaranyra vagy ezüstöntvényre használták a korokban, az arannyal és ezüsttel való kereskedés ilyen formában is tilos volt. Ld. *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. X. Gyűjt. és szerk. Szabó T. Attila. Bp., 2000. Akadémiai–Kriterion, 760.

³⁹ A besztercebányai rézüzlettel *Anton Fugger* 1546-ban hagyott fel, ezt követően több tekintélyes augsburgi kereskedőcsalád, többek között a *Manlich* familia vette át a stafétát. Ld. Tózsza-Rigó Attila: A „dunai út-

ércet, ezért a két küldött *Zólyomba* utazott, a zólyomi főispánhoz és várkapitányhoz, *Balassa János*hoz, aki először ugyancsak vonakodott bevenni az ércet, annak ellenére, hogy Stander és Prandtner jegyzője a bányamester levelét is magukkal vitték, amely igazolta volna a kapitányt a kamaránál az ércebeváltás alkalmával. Végül mégis megtette, de azt nem tudta a bányamester megmondani, vajon először miért vonakodott, aztán miért is hajlott arra, hogy meg egyezzen a két küldöttel.⁴⁰ Klugowsky vallomásának ez a része különösen érdekes, hiszen az ércebeváltás egyik a korszakban használt formáját mutatja be. Azon nem kell csodálkozni, hogy a termelők küldöttei elsőként a kereskedőcsalád faktorát keresték fel, és nem a bányakamarába vitték az ércet. Ennek az oka valószínűleg az volt, hogy Besztercebányán nem lévén megfelelő ércebeváltási lehetőség, az ércet Kőrmöcbányára vagy Selmecebányára kellett volna elvinni, és ott kivárni a beváltás és a finomítás sokszor igen hosszadalmas folyamatát. Ezt a termelők szerették volna elkerülni, hiszen a század közepén a legtöbb esetben évente csak pár alkalommal üzemelték be a cementező- és a választóművet, így adott esetben jó sokat kellett várniuk a beváltott ércért járó pénzre.⁴¹ A *Manlich család* faktorainak szereplése az ércebeváltás folyamatában nem olyan meglepő, mint a zólyomi kapitány szerepvállalása. A bányamester vallomásából egyértelműen kiderül, hogy a faktoroknak való átadás mellett a kapitány megkeresése is bevett gyakorlat volt a korszakban: ha Besztercebányán nem tudták leadni az ércet, eljutatták *Zólyomba*. A zólyomi vár kapitányának, aki egyben a megye főispánja is volt, és a vár személyzetének több feladata is a bányászat-hoz kapcsolódott, ezért alakulhatott ki az a szokás, hogy a zólyomi várkapitány is részt vegyen az ércebeváltás lebonyolításában.⁴² Arra

vonat” kereskedelemében részt vett augsburgiak társadalmi háttérére és keleti irányú kapcsolatrendszerére. *FONS (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)* 16. (2009), 200.

⁴⁰ Wenzel G.: Magyarország i. m. 303-306.

⁴¹ Ember Gy.: Az újkori i. m. 350. A cementezőmű beüzemelésére ld. Paulinyi O.: *Gazdag föld* (5. jz.) i. m. 89.

⁴² *Balassa János* 1552 és 1569 között volt zólyomi várkapitány és főispán, 1569-ben *Dobó Istvánnal* együtt összeesküvés gyanúja miatt le-

nézve, hogy milyen okból nem akarta a faktor bevenni a kérdéses ércet, a bányamester vallomása nem szolgál további információval, így igen nehéz megnyugtató választ adni arra kérdésre, hogy mi állhat a visszautasítás háttérében. Közrejátszhatott az is, hogy a térség bányai igazgatását közben tartó Alsó-ausztriai Kamara rossz szemmel nézte ezt a megoldást, hiszen így kevesebb lehetősége volt arra, hogy felügyelje az ércbeváltást, mintha a termelő maga váltotta volna be a bányakamarában a kitermelt ércet. Talán Gopel zilált anyagi helyzete is befolyásolta a faktort döntésében, és a bócai helyzet kiszámíthatatlansága.⁴³ Arra vonatkozóan, hogy Balassa János végül miért változtatta meg a véleményét, a már említett jegyző vallomása nyújt újabb információkat. Lytaler szerint Balassa azután változtatta meg a véleményét a plik ezüsttel kapcsolatban, hogy a két küldött megüzente neki, ha ő nem veszi át, akkor maguk viszik el a körmöci kamarába. Nemcsak Klugowsky levelét mutatták be a várkapitánynak, hanem Kubinyi Kristófét is, remélve, hogy az ő neve hatással lesz Balassára. Az ércet végül sikerült bevetetniük, de a kapitány 12 héten keresztül az újvári várban tartotta őket őrizet alatt, minden bizonnyal addig, amíg az érc hivatalos beváltása meg

tartóztatták. A zólyomi kapitánynak és a vár személyzetének feladatai közé tartozott, hogy a *Porta* felé irányuló illegális érc kivitt megakadályozzák. A zólyomi uradalom részt vett a besztercebányai rézvállalat ellátásában is. Ld. Kenyeres István: *Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. ÚMK, Bp., 2008. 240-242.

⁴³ Az Alsó-ausztriai Kamara azt követően vette át a selmecebányai, körmöcbányai alkamarákat és a besztercebányai rézvállalatot, hogy 1548-ban *I. Ferdinánd* és *Mária királyné* megegyezett a korábbi királynéi birtokok átengedéséről. I. Ferdinánd a bécsi központú kamarát bízta meg az alsó-magyarországi bányavárosok bányászatának igazgatásával, ezzel a helyi bányászati szervek kamarai szervekké váltak. A kincstár érdeke azt kívánta, hogy minél nagyobb bevétel származzon a bányászatból, ezért egyre szigorúbb lett a legtöbb jövedelemmel kecsegtető ércbeváltás ellenőrzése is. Az 1548-as évet követő igazgatási átszervezésekre ld. Kenyeres I.: *Uradalmak* (42. jz.) i. m. 76-77.

nem történt Kőrmöcbányán, így biztosítva, hogy ő nyertesén jöjjön ki az érbevéltási históriából.⁴⁴

Klugowsky vallomása tisztázta azokat a körülményeket, amelyek végül Kubinyi Kristófnak és társainak a két bányába való beiktatásához vezettek. A bányamester elmondása szerint Gopel, miután meghallotta, hogy Kubinyi a Szentiványi családhoz fordult a két bánya ügyében, sietve visszatért Krakkóba, de nem Bócára ment vissza, hanem titokban Királybócára „szökött”, a sógorához, a *Szent Dániel-bánya* közelébe. A társai joggal hitték azt, hogy azért nem ment vissza Bócára, mert nem akar velük elszámolni, ezért a bócai bányamesterhez fordultak, miszerint Gopelt idéztesse a bányabíró-ság elé, de Klugowsky hiába citálta oda a boroszlói polgárt, az nem jelent meg. Ezért a lipthói bányabíróhoz fordult, aki felelős volt a királybócai ügyekért, de Gopel Lindacher többszöri felszólítására sem volt hajlandó elhagyni tartózkodási helyét. Ekkor Kubinyi Kristóf azt az indítványt tette az ügy minél előbbi megoldása érdekében, hogy a Szentiványi család hívja össze Bócára a környékbeli nemeseket és a bányákban dolgozó bányászokat, és tartsanak a bányamester, továbbá az ülnökök részvételével egy nyilvános meghallgatást, ahol mindkét fél elmondhatja az érveit. Az már korábbi vallomásokból kiderült, hogy ez megtörtént, az első alkalommal, ahogy a szokás diktálta, háromszor is felhívták Daniel Gopelt, hogy adja elő a saját verzióját a történetekről, ő azonban még csak nem is képviseltette magát. Kubinyi ezért újabb meghallgatást kért, hogy végre dűlőre jussanak, de ennek is hasonló lett az eredménye. Végül a bányabíró-ság úgy döntött, hogy Kubinyit és társait beiktatja a kérdéses javakba, és ez ellen egyetlen tiltás sem érkezett.⁴⁵

Az a tanúvallomások alapján egyértelműnek látszik, hogy Kubinyi Kristóf a bócai bányászat 16. század közepi fellendülése óta jelen volt a térségben, a legtöbb újonnan feltárt bányában valamikor hányadban tulajdonos is volt. A Szentiványi család egyik familiárisa részletesen elmondta a biztosoknak, hogy a konfliktus tárgyát képező két bányát milyen módon tárták fel az 1550-es évek ele-

⁴⁴ Wenzel G.: Magyarország i. m. 308-309.

⁴⁵ Wenzel G.: Magyarország i. m. 303-306.

jén. Eszerint a Szentiványi család, azt követően, hogy a királybócai részen megindult az intenzív érckutatás, nem akarta kihagyni a kínálkozó lehetőségeket, ezért több besztercebányai polgárt, köztük egy bizonyos *Poturne Simont* behívott Bócára, hogy kutassanak érclelőhelyek után, és ha találnak, akkor tárják fel azokat. Az első feltárt járatot a Szentiványi család *Priblina*-nak nevezte el, és egy bizonyos nagyságú területtel a feltárók kezelésébe adták. Poturne és társai elkezdtek itt egy kohót is építeni, ez a jegyzőkönyv felvételének idején a Szentgyörgy- és a Pyrolth-bányákhoz tartozott. Az servitor elmondása szerint az a völgy, ahol Priblina feküdt, különösen gazdag volt arany- és ezüsttelérekben, ezért a Szentiványiak újabb bányászokat hívtak be, hogy a völgy szemközti oldalán kutassanak érc után. Az itt feltárt járatokból építették ki a Szentgyörgy- és a Pyrolth-bányát, a feltárást végző vajúrók végül felkeresték Kubinyi Kristófot, és eladták neki az őket megillető tizenhatod-részüket, így Kubinyi mind a két bányában 2/16 részt birtokolt, ahogy a többi vallomásból is kiderült. A birtokos család valójában mindegyik, a területén fekvő bányát átadta valakinek, hogy üzemeltesse azt, csak a törvény szerint nekik járó 1/16 részt tartották meg, az ezért járó részesedést sem kérték, az üzemeltetőnek valójában ez volt a fizetése azért, hogy ő vállalja a termeléssel kapcsolatos minden felelősséget, költséget és nehézséget.⁴⁶ *Hans Schaler* bócai bányabíró-sági ülnök vallomása azért értékes, mert amikor a beiktatásról kérdezték a biztosok, felsorolta azokat termelőket, akiket újra beiktattak a két bányába, mint Kubinyi Kristóf társait. Ezek szerint Michael Prandtner már Kubinyi társtermelője is volt, és Hans Schandtner szintén közéjük tartozott; ők később mindketten társai voltak Gopelnek is. A lista azért is érdekes, mert kiderül belőle, hogy a bócai bányászatban nem a besztercebányai polgárok képviselték a legnagyobb erőt, hanem a közelben található *Rózsahegy* (*Orbán ötvös*) és a szomszédos vármegyében fekvő *Késmárk* polgárai (*Joachim Fainberger, Joachim Wenczel, Stanislaw ötvös*).⁴⁷

⁴⁶ Uo. 307-308. *Gopel* egyik alkalmazottja elmondása szerint a *Szentgyörgy-* és a *Pyrolth-bányákat* egy korábbi főjáratból hozták létre, melynek neve *Aynikayt* volt. ld. Uo. 309.

⁴⁷ Uo. 306., 309-310.

Utolsóként a bizottság újra meghallgatta Gopel ügyvédjét, *Georg Schafart*. Az ügyvédnek adott instrukcióból látszik, hogy Gopel számára világossá vált, mennyire megingott a helyzete a bizottság munkája nyomán, ezért Schafar azzal érvelt a biztosok előtt, hogy védence bányász, ezért a vármegye sedriája nem ítélkezhet felette, kizárólag a besztecebányai bányabíróság. A bizottság ezt az érvelést nem fogadta el, ugyanis a vármegye képviselői csak azért voltak jelen a bócai meghallgatásoknál, hogy segítsék a biztosok munkáját, Gopel ügyében korábban is az illetékes bányabíróság hozott ítéletet. Gopel valójában maga alatt vágta a fát azzal, hogy panaszt nyújtott be az Udvari Kamarához, hiszen a panasz nyomán kiküldött bizottság a szigorú uralkodói utasítás ellenére sem adta neki vissza a bányákat. Döntésüket igen részletesen megindokolták, aminek a lényege az volt, hogy nem látták bizonyított-nak a Gopel által felhozott vádakot, és úgy ítélték meg, hogy a boroszlói polgárnak nincsen jogalapja a bányák üzemeltetésére, azok Kubinyit és társait illetik.⁴⁸

Az úgynevezett bizottsági kiküldetéssel azonban nem lett vége, ugyanis Gopel az elmarasztaló ítélet ellenére továbbra is magáénak tekintette az elvesztett javakat. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1569 januárjában a bécsi városvezetés elé járult, hogy a Szentgyörgy-bányában lévő tulajdoni hányadát, ami akkor már elvileg újra Kubinyi kezén volt, átruházta *Franz Yglhofer* bécsi jegyzőre és fiára, *Hans Yglhoferre*, az Udvari Kamara írnokára. Az átruházást pedig Kubinyi nem vette figyelembe, így a jegyző az Udvari Kamarához fordult panaszával.⁴⁹ A Pyrolth-bányában lévő tulajdonrészével kapcsolatban pedig 1571-ben pedig újra az Udvari Kamarához fordult, és védelmet kért Kubinyi Kristóffal és a Szentiványi családdal szemben. Levelében arra is felhívta a kamarai tanácsosok figyelmét, hogy a Kubinyi által jogtalanul elfoglalt bányarészt a besztecebányai részvállalat prefektusának kellene visszafoglalnia, és akkor ő újra tudná folytatni a termelést. Az Udvari Kamara természetesen továbbította az ügyet az Alsó-ausztriai Kamará-

⁴⁸ Uo. 315-316.

⁴⁹ ÖStA HKA MBW RN 5 fol. 734-737.

nak, amely pedig újabb vizsgálatot rendelt el, de *Wilhelm Ygl* beszercebányai prefektus újabb jelentése sem tartalmazott mást, mint a korábbi bizottsági jelentés, így minden maradt a régiben.⁵⁰

A források alapján egyértelmű, hogy mind Kubinyi, mind Gopel a térségben maradt a pereskedést követően is. Kubinyi 1578-ban panasszal élt az Alsó-ausztriai Kamaránál, mert a beszercebányai prefektus lefoglaltatta a bányáiból kitermelt aranyat, ezüstöt és rezet. 1581-ben pedig azzal a kéréssel fordult az Udvari Kamarához, hogy munkásai ételmezésére bányapénzt veretne, így kívánta elkerülni a hamis pénzverés vádját.⁵¹ Daniel Gopel a Kubinyival való összetűzés után a térség egyik másik földesurával, Balassi Bálinttal is igen komoly konfliktusba bonyolódott. A híres költő pénz-zavarban volt, ezért megpróbálta Balassa János még kint lévő hiteleit behajtani. Gopel, szerencsétlenségére, annak idején felvett a zólyomi kapitánytól mintegy 100 forintot, és ezt 1578 tavaszáig még nem fizette vissza. A boroszlói polgár azonban nem tudta vagy nem akarta Balassi többszöri felszólítására visszaadni a kérdéses összeget, ezért az ráküldte embereit, és az újvári várba hurcolta. Gopel panaszlevele szerint, amelyet újfent az Udvari Kamarának küldött el, állapotos feleségét is bántalmazták, aki ebbe később belehalt. Ezt már az Alsó-ausztriai Kamara jelentéséből tudhatjuk meg, amelyhez csatolták a Gopel által 1576-ban kiállított elismervényt is a kérdéses adósságról. *Ernő főherceg* 1578 júniusában felszólította Balassit arra, hogy adjon magyarázatot a történetekre, ezen felül megtiltotta, hogy az újvári uradalom jobbágysai a bányaművelésre kijelölt erdőkben legeltessenek. Balassi természetesen minden vádat tagadott, leginkább azt, hogy bármi köze is lenne Gopel feleségének a

⁵⁰ *Daniel Gopel* levelére ld. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; =MNL-OL), Magyar Kincstári Levéltárak (E szekció), Magyar (pozosnyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Litterae ad cameram exaratae (=E 41) 1571/Nr. 5. *Ygl* jelentésére ld. ÖStA HKA MBW RN 5 fol. 570-583.

⁵¹ ÖStA HKA HFU RN 37 Konv. 1578 Juli fol. 193-211. A bányapénz veretésére ld. Szemán Attila: *Bányászattörténeti tanulmányok*. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2009. 60.

halálához.⁵² Daniel Gopelnek azonban a fenti események sem szegték kedvét, és továbbra is folytatta a bányavállalkozását; erről *Hans Steinberger* alsó-ausztriai kamarai tanácsos 1583-ban készült jelentése is tanúskodik. Eszerint Gopel és társa, *Götschl György* 350 forint előleget kaptak a kamarától a *Szent Márk-bányában* történő művelés folytatására, a biztos azonban kiderítette, hogy a pénzösszeget nem a termelésre, hanem a hitelek törlesztésére fordították, így azt javasolta feletteseinek, hogy a további előlegadást függeszték fel. Steinberger szerint a királybócai bányamestert is megrovás illette, mert nem figyelt oda a kérdéses előleg felhasználására.⁵³

⁵² ÖStA HKA MBW RN 6 fol. 111-154.

⁵³ Péch A.: Alsó-magyarország i. m. 338.